

СІСТЭМА НАРОДНАЙ АДУКАЦЫІ БЕЛАРУСІ Ў 20–30-Я ГАДЫ ХХ СТАГОДДЗЯ

З гісторыі арганізацыя вучэбна-выхаваўчай работы
нацыянальнай школы

Н. І. Куракевіч,

дацэнт кафедры гуманітарных дысцыплін
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта інфарматыкі і радыёэлектронікі,
кандыдат гістарычных навук

У 1920-я гады ў Савецкай Сацыялістычнай Рэспубліцы Беларусь (ССРБ) былі зроблены першыя крокі ў станаўленні і развіцці нацыянальнай школы, у аснову пабудовы якой былі пакладзены Палажэнне аб адзінай працоўнай школе і пастанова Першай партыйнай нарады па народнай адукацыі (праходзіла ў Маскве ў канцы снежня 1920–пачатку студзеня 1921 г.). Упершыню на школу ўскладалася задача выхавання новага чалавека, сумленнага грамадзяніна рабоча-сялянскай рэспублікі, арганізатара і будаўніка сацыялістычнай дзяржавы і сацыялістычнага быту на аснове працоўнага метаду [1, арк. 99].

Асаблівасці новай сістэмы народнай адукацыі

На II Усебеларускім з'ездзе Саветаў, што праходзіў у Мінску ў снежні 1920 года, былі вылучаны асноўныя задачы, якія маюць дачыненне да асветы: усебаковая палітычная асвета працоўных; арганізацыя сеткі навучальных устаноў на мясцовых мовах; рамонт школьных будынкаў, забеспячэнне іх палівам; адкрыццё Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта; арганізацыя прафесійна-тэхнічнай адукацыі; дапамога дзецям сялян і беднаты, арганізацыя дзіцячага харчавання, стварэнне школьных сталовых; прыцягненне ўсіх школьных работнікаў Беларусі да арганізацыі школьнай справы, забеспячэнне іх харчаваннем, мануфактурай [2, арк. 14–15].

У снежні 1920 года ў Мінску адбылася Першая партыйная нарада па пытаннях народнай адукацыі. Выпрацаваная партыйнай нарадай школьная сістэма была адобрана ў кастрычніку 1921 года V з'ездам Камуністычнай партыі Беларусі.

16 лютага 1922 года Наркамсветы ССРБ прыняў новую сістэму народнай адукацыі, па якой сямігадовая агульнаадукацыйная політэхнічная школа была прызнана асноўным тыпам масавай навучальнай установы ў нашай рэспубліцы.

Яна ахоплівала дзяцей і падлеткаў ва ўзросце ад 8 да 15 гадоў і рыхтавала іх да прафесійнай адукацыі ў чатырохгадовых тэхнікумах [3, с. 1]. Адзіная працоўная школа з'яўлялася дзяржаўнай, існаванне прыватных школ не дазвалялася, хаця згодна са Статутам адзінай працоўнай школы ССРБ насельніцтва мела права арганізоўваць школы з дазволу раённых выканаўчых камітэтаў на ўласныя сродкі паводле ўзгаднення з органамі народнай асветы [4, с. 3].

Адзіная працоўная сямігадовая школа падзялялася на 2 канцэнтры: першы складаўся з 4 груп (класы ў той час называліся групамі) для дзяцей 8–11 гадоў, другі – з 3 груп для дзяцей 12–15 гадоў. Абодва канцэнтры маглі існаваць як разам, так і паасобку. Колькасць навучэнцаў у кожнай групе сямігадовай школы не павінна была перавышаць 40 чалавек, прычым хлопчыкі і дзяўчынкі вучыліся разам. Навучанне вялося на беларускай мове. Беларуская і руская мовы з'яўляліся абавязковымі прадметамі ў сямігадовай школе, таксама як і выкладанне адной замежнай мовы.

Згодна з планам рэарганізацыі, распрацаваным Наркамасветы ССРБ, школы II ступені, якія мелі ў сваім складзе толькі 2 малодшыя класы, рэарганізаваліся ў сямігодкі шляхам зліцця з класамі пачатковай школы. Школы II ступені, якія мелі ў сваім складзе 4 класы, прадугледжвалася рэарганізаваць у сямігодкі і тэхнікумы на працягу некалькіх гадоў з такім разлікам, каб забяспечыць вучням старшых класаў магчымасць скончыць поўны курс або паступіць у тэхнікум.

Рэарганізацыі папярэднічала дэталёвае вывучэнне матэрыяльнай базы школ. Па якасці абсталявання школы дзяліліся на 4 катэгорыі: са спецыяльным абсталяваннем, добрым, здавальняючым і дрэнным. Такая класіфікацыя дазваляла вызначыць базу для стварэння тэхнікумаў. Колькасць школ II ступені ў Беларусі стала хутка скарачацца, іх рэарганізацыя супала з правядзеннем мерапрыемстваў па планамерным скарачэнні школьнай сеткі, выкліканым цяжкім эканамічным становішчам краіны. Са 122 поўных і няпоўных школ II ступені, якія працавалі ў пачатку 1921 года, да 1 студзеня 1922 года захавалася толькі 27. Да вясны 1922 года школы II ступені на тэрыторыі Беларусі перасталі існаваць [5, с. 98]. Сямігодка на доўгі час стала асноўным тыпам агульнаадукацыйнай школы. Працягваць адукацыю можна было ўжо толькі па лініі прафесійных навучальных устаноў. Падрыхтоўка ў тэхнікумы з'яўлялася адной з асноўных задач, якія вырашаліся сямігадовай працоўнай школай. Часова не ставілася задача развіцця школ II ступені.

На базе сямігодкі было вырашана ствараць спецыяльную адукацыю. Асноўнай яе формай Партыйная нарада прызнала тэхнікум, дзе адначасова павінна была завяршацца агульная сярэдняя адукацыя. Дзевяцігадовыя школы былі рэарганізаваны ў сямігодкі. Такая сістэма народнай адукацыі адпавядала ў той час задачам гаспадарчага і культурнага будаўніцтва. Яна давала навучэнцам той аб'ём ведаў, які быў дастатковым для падрыхтоўкі масавых кадраў прамысловых рабочых. Узровень агульнай адукацыі, атрыманы ў сямігадовай школе, даваў таксама магчымасць лепш разбірацца ў асноўных пытаннях палітыкі Савецкай дзяржавы. Асаблівасцю новай сістэмы народнай адукацыі з'яўлялася тое, што ўзрост навучэнцаў агульнай і політэхнічнай адукацыі быў скарачаны з 17 да 15 гадоў. Звярталася ўвага на ўтварэнне прафесійнай школы.

Удзел насельніцтва ва ўтрыманні школ

Пачатак 1922 года ў ССРБ характарызаваўся планавым скарачэннем кіруючага апарату і школьнай сеткі. Са 120 штатных работнікаў

Наркамасветы ССРБ засталася толькі 54. У дзяржаўнай школьнай сетцы не былі ліквідаваны толькі тыя школы, якія мелі больш-менш прыгодныя памяшканні і абсталяванне. Адначасова прымаліся меры па захаванні школ, якія існавалі на сродкі мясцовага насельніцтва. У той час на Беларусі 37% дзяцей школьнага ўзросту вучыліся, а 63% дзяцей заставаліся па-за школай [6, с. 4]. Далейшае скарачэнне было раўназначна ліквідацыі народнай адукацыі.

Каб спыніць скарачэнне школьнай сеткі, патрэбна была матэрыяльная падтрымка грамадскасці. Згодна з пастановай СНК ССРБ у 1921 годзе ў гарадах і мястэчках былі створаны школьна-гаспадарчыя саветы. У склад саветаў уваходзілі прадстаўнікі аддзела народнай адукацыі, саюза работнікаў асветы, а таксама культустаноў, якія знаходзіліся ў кампетэнцыі пэўнага савета, прадстаўнікі мясцовага насельніцтва, фабрычна-заводскіх камітэтаў. Бацькоўскія арганізацыі пры школах уваходзілі ў савет у поўным складзе. Галоўнай мэтай савета з'яўлялася арганізацыя дапамогі школе. У ліку мерапрыемстваў было і ўвядзенне павіннасцей насельніцтва на карысць устаноў асветы. Прафсаюзныя арганізацыі адлічвалі сродкі на патрэбы школы. Усё гэта дазволіла захаваць большую іх частку ў асабліва цяжкі перыяд станаўлення дзяржавы.

Для паляпшэння матэрыяльнага стану школ СНК Беларусі дазволіў Наркамасветы рэспублікі ствараць уласныя вытворчыя прадпрыемствы, швейныя і рамонтныя майстэрні, сельскагаспадарчыя фермы. Пастановай ад 25 жніўня 1922 года СНК БССР прапанаваў Наркамасветы ўтрымліваць за дзяржаўны кошт толькі частку школ, астатнія перавесці на няпоўнае дзяржаўнае забеспячэнне. У адпаведнасці з гэтай пастановай Наркамасветы пакінуў на фінансаванні з дзяржаўнага бюджэту прафтэхнічныя школы, палітыка-асветніцкія ўстановы, дзіцячыя дамы і дзіцячыя сады.

Удзел грамадскасці ва ўтрыманні школ прыняў розныя формы ў горадзе і вёсцы. У гарадах і буйных мястэчках была ўведзена плата за навучанне, а ў вёсках у 1922/23 навучальным годзе праводзілася самаабкладанне насельніцтва, пазней заключаліся калектыўныя дагаворы паміж насельніцтвам і школай, згодна з якімі сяляне абавязваліся ўтрымліваць школы за свой кошт. Па ўсёй рэспубліцы бацькі вучняў утрымлівалі 122 так званыя дагаворныя школы. Усе гэтыя школы былі ўключаны ў сетку 1925/26 навучальнага года [7, арк. 21]. Тым не менш пры недахопе сродкаў у дзяржавы дагаворы адыгралі станоўчую ролю, бо дазволілі захаваць значную колькасць школ. Плата за навучанне ў горадзе з'яўлялася дадаткам да дзяржаўнага і мясцовага бюджэту і забяспечвала

ў 1922/23 навучальным годзе 2,8% агульных затрат Наркамасветы. Гэта форма дапамогі насельніцтва школе праіснавала нядоўга.

Школы сялянскай моладзі, фабрычна-заводскія сямігодкі і вячэрнія школы

На Беларусі ў сістэме народнай адукацыі ў 1920-я гады з'явіліся школы, у якіх, акрамя вывучэння агульнаадукацыйных прадметаў, здзяйснялася вытворчае навучанне. Гэта школы сялянскай моладзі (ШСМ) і фабрычна-заводскія сямігодкі (ФЗС). У 1924 годзе адкрыліся першыя 10 ШСМ у вёсках. Дзяржава ўсяляк стымулявала ў гэтых школах вучобу сялянскіх дзяцей, выдаючы ім стыпендыі і ствараючы інтэрнаты. У 1927 годзе дзяржаўныя стыпендыі атрымлівалі 53% навучэнцаў ШСМ. Тэрмін навучання ў ШСМ быў 3-х гадовы. У іх прымаліся сялянскія дзеці ва ўзросце 15–18 гадоў. Для паступлення патрэбны былі веды ў аб'ёме 3–4 класаў пачатковай школы. У гады сацыялістычнага пераўтварэння сельскай гаспадаркі колькасць гэтых школ стала хутка павялічвацца. Дастаткова сказаць, што ў 1926/27 навучальным годзе іх налічвалася ўсяго толькі 12, у 1927/28–26, у 1928/29–27, а ў 1929/30 – колькасць іх узрасла да 56 [8, с.105]. Паступова прафесіяналізацыя страчвала свой сэнс, і ў 1934 годзе ШСМ былі пераўтвораны ў сямігадовыя школы звычайнага тыпу.

Пачынаючы з 1926 года, у гарадах рэспублікі пры некаторых заводах і фабрыках адкрываліся фабрычна-заводскія сямігодкі. Вучэбна-выхаваўчая работа ў гэтых школах увязвалася з вытворчай дзейнасцю базавага прадпрыемства, з грамадска-палітычным жыццём рабочага

калектыву. Камплектаванне фабрычна-заводскіх сямігодак праводзілася такім чынам, каб 60–70% вучняў складалі дзеці рабочых дадзенага прадпрыемства. Пры ФЗС былі створаны майстэрні, звязаныя з характарам вытворчасці завода. У іх вучні першых чатырох груп авалодвалі працоўнымі працэсамі. З пятага года навучання школьнікі знаёміліся з вырабамі прамысловай прадукцыі непасрэдна на заводзе. Колькасць ФЗС з кожным годам павялічвалася: у 1926/27 навучальным годзе іх было 14, у 1927/28 – 33, у 1928/29 – 56, а ў 1929/30 – 143 [8, с. 104]. Фабрычна-заводскія сямігодкі адыгралі станоўчую ролю ў камплектаванні прафесійна-тэхнічных школ.

У 1920-я гады атрымалі пашырэнне вячэрнія агульнаадукацыйныя школы рабочай моладзі і агульнаадукацыйныя курсы розных тыпаў для дарослага насельніцтва. Мэтай вячэрніх школ з'яўлялася падрыхтоўка моладзі ў аб'ёме шасці класаў звычайнай школы. Акрамя таго, з 1927 года ў вялікіх гарадах пачалі адкрывацца вячэрнія школы павышанага тыпу, якія ставілі сваёй задачай павысіць агульнаадукацыйны і тэхнічны ўзровень рабочых, а затым праз кароткатэрміновыя курсы рыхтаваць сваіх слухачоў да паступлення ў вышэйшыя навучальныя ўстановы.

У аднаўленчы перыяд ствараюцца вячэрнія школы сялянскай моладзі з мэтай падрыхтаваць селяніна-культурніка (срок навучання – 2 гады). На 15 снежня 1927 года агульнаадукацыйных курсаў і школ усіх тыпаў для дарослых (вячэрнія, школы рабочай моладзі, сялянскія курсы і школы павышанага тыпу) налічвалася 183 (з 13 437 навучэнцамі). Таксама працавалі рабочыя і сялянскія ўніверсітэты (1 – у Мінску, 1 – у Оршы), у якіх займалася 229 навучэнцаў.

Рэзюмэ аўтара

Да канца аднаўленчага перыяду ў БССР была сфарміравана новая сістэма народнай адукацыі. Пасля рэформы 1922 года асноўным яе звязном стала не дзевяцігадовая, а сямігадовая працоўная політэхнічная школа ў складзе двух канцэнтраў. У мэтах набыцця вучнямі некаторых навыкаў і набліжэння школы да жыцця Наркамасветы БССР арганізоўваў школы новага тыпу – школы сялянскай моладзі і фабрычна-заводскія сямігодкі. Яны з'яўляліся састаўной часткай новай сістэмы школьнай адукацыі.

ЛІТАРАТУРА

1. НА РБ. – Фонд 101. – Воп. 1. – Спр. 2190.
2. НА РБ. – Фонд 701. – Воп. 1. – Спр. 10.
3. Асноўныя прынцыпы арганізацыі працоўнай 7-гадовай школы. – Мінск: Дзярж. Выд. Беларусі, 1921. – 7 с.
4. Статут адзінай працоўнай школы БССР. – Мінск: Выд. народнага камісарыяту асветы, 1926. – 50 с.
5. В Народном Комисариате Просвещения ССРБ (Хроника) // Школа и культура Советской Белоруссии. – 1921. – № 1–2. – С. 98–111.
6. Балицкий, А. Итоги и план работы Наркомпроса Белоруссии / А. Балицкий // Вестник Народного Комисариата Просвещения С.С.Р.Б. – 1922. – Вып. 9–10. – С. 3–8.
7. НА РБ. – Фонд 101. – Воп. 1. – Спр. 2175.
8. Ильюшин, И. М. Народное образование в Белорусской ССР / И. М. Ильюшин, С. А. Умрейко. – Минск: Учпеддиз БССР, 1961. – 438 с.